

STATE-OF-ART AND PROSPECTS FOR WINE TOURISM IN HASKOVO DISTRICT

Abstract: Haskovo District is famous for its vine and wine traditions, and the production of quality wines. More than 20 years, most of the wine cellars on the territory offer wine tourism. The data in the paper is a part of the implementation of DIONYSOS Project - Developing Identity on Yield, Soil and Site, Cooperation Programme Greece-Bulgaria, Interreg V-A, 2014-2020. Even, the data indicates that at company level, there is a supply of quality and authentic products, local initiatives for developing mutual tourist products and services, shared marketing and advertising activities are lacking. The studied cross-border region is an excellent opportunity for tourism development, including wine tourism, and for the establishment of synergies in Haskovo District as well. The purpose of the paper is, based on analysis of the state of the wine and tourism sector, to identify the potential and the prospects for its development.

Author information:

Vladimir Dimitrov

Institute of Viticulture and Enology – Pleven

✉ vladimitov@abv.bg

🌐 Bulgaria

Yulia Dzhabarova

University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”

✉ j_jabarova@yahoo.com

🌐 Bulgaria

Keywords:

wine tourism, quality wines, Haskovo District, Dionysos project

Увод

Виненият туризъм е един от бързо развиващите се видове туризъм в световен мащаб. В България обаче, въпреки че има нарастване на броя на избите и съответно увеличено предлагане на винен туризъм, той все още не се развива толкова динамично, независимо от създадените възможности и съществуващи перспективи. Причините за това са предимно както от частен характер, така и от липсата на целенасочени регионални и национални политики за развитието на този вид туризъм. Безспорно, производството на качествени вина, техният произход и известност са сред основните мотиви за избор от страна на винените туристи да посетят избите на определен лозаро-винарски регион.

Виненият туризъм от една страна се разглежда като допълнителен източник на доходи за винопроизводителите, а от - виното и лозарството са доходоносен ресурс за развитие на туризма на местно, регионално и национално ниво (Terziyska and Georgiev, 20141).

Редица автори (Getz, 20002; Hall *et al.*, 20003, цитирани от Carlsen and Charters, 20064) посочват, че в световен мащаб виненият туризъм се развива динамично в много лозаро-винарски райони, особено там, където липсват морски и зимен туризъм. В някои от тези райони виненият туризъм е сред водещите видове туризъм по посещаемост. Такива световно известни райони са Бордо – Франция, Ла Риоха – Испания, долината на р. Мозел - Франция и Германия, р. Рейн – Германия, Тоскана, Сицилия и Венето в Италия, Сонома валией и Напа валией в Калифорния –

1Terziyska, I., G. Georgiev, 2014. Wine tourism in Bulgaria: Challenges and opportunities, Conference: International Tourist Forum “SPA and Wine”, 16-20 Oct 2014, Sandanski (Bulgaria) and Corfu (Greece);
2Dodd, T., 2000. Influences on cellar door sales and determinants of wine tourism success: results from Texas wineries : in Hall, C.M., Sharples, L., Cambourne, B. and Macionis, N. (eds), 2000. Wine Tourism Around the World: Development, Management and Markets. Elsevier Science, Oxford, UK, pp. 136–149.;
3Hall, C. Michael, G. Johnson, R. Mitchell, 2000. Wine tourism and regional development, Wine tourism around the world, ELSEVIER, p.196-225, pp 366;
4Carlsen, J., S. Charters, 2006. Introduction, Global wine tourism: Reserch, Mangment and Marketing, publ. by CABI Publishing, p.2, pp.304;

САЩ, Стеленбош и Южен Кейп в ЮАР, Мендоса - Аржентина и още други. И ако за бурно развитие на винен туризъм се говори от 80-те и 90-те година на 20-ти век в споменатите страни, то в Източна Европа макар и с малко закъснение, голяма част от лозаро-винарските области и избите също отвориха врати за посещения. Всичко това бе продиктувано от търсенето на качествени вина и храни, породено от световната тенденция за здравословен начин на живот, включително и хранене. Така се зародиха и кулинарни движения като „slow-food“ и „гурме“. Към тях могат да се причислят още вегетарианство и веганството, които не отхвърлят консумацията на алкохол, в т.ч. и вино. Напротив, виното е с доказани качества, като продукт, който при умерена консумация подобрява приема на храни, увеличава метаболизма и е полезно за здравето на човека (Стаматов, 20085; Цаков, 20116).

Виненият туризъм е определян като устойчив (Politras and Getz, 20067; Johnson and Tyrell, 20088). Устойчивостта на лозаро-винарския сектор най-често се свързва със съхранение на природните ресурси и използването на щадящи техники и технологии, включително методи за биологично отглеждане на лозя (Иванов и др., 2012 9), което от своя страна допринася за привличането на по-голям брой туристи към екологично чисти райони. Икономическият ефект от този вид туризъм е в това, че заедно, чрез всички свързани с него туристически дейности и производства, създава нови продукти и услуги, а социалният ефект е разкриване на нови работни места и запазване на местните традиции, занаяти и култура.

Качествата на виното, както и различните традиции и техники, използвани в различните лозаро-винарски области, превърнаха във феномен винения туризъм, носещ в себе си историческа, битова, етносна и културна информация. Здравословният начин на живот, търсенето на различна среда от градската, както и особеностите на производство, превърнаха лозата и виното в обект на интерес от страна на произвидители, потребители и институции. Виното, неговият стил, характер и начин на производство, специфичните техники, заедно с културните традиции и наследство, могат да се съберат в един специфичен културен облик на даден регион. Това е културната идентичност, която откроява един лозаро-винарски район, и заедно с това разширява възможностите и предимствата, които има спрямо други дестинации. Светът на виното събуди интерес към винения туризъм по света и вече над 100 български изби в България, включително и от област Хасково, отвориха врати за посещение.

Целта на статията е да се анализира текущото състояние на лозаро-винарския и туристическия сектор в област Хасковата като основа за предлагане на винен туризъм и на тази основа да се предложат някои насоки за неговото развитие.

Използвани са данни от общо три проучвателни експедиции, проведени през периода май-октомври, 2018 г. от Институт по лозарство и винарство - Плевен и Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, партньори по проект DIONYSOS, финансиран по Програма за ТГС „Гърция-България 2014-2020“. Анализът включва данни от проведено анкетно проучване с шест от избите в област Хасково, които предлагат винен туризъм; интервюта с мениджъри на изби; официални статистически източници на ИАЛВ и НСИ, официални документи като „Областна стратегия за развитие на област Хасково 2014-2020“ и други.

Състояние на винения туризъм в България

В България виненият туризъм не е новост. За начало на организирани посещения се приема 1975 г., когато за пръв път ВП „Лясковец“ е отворил врати за посещения¹⁰. Тогава по линия на държавния туроператор „Балкантурист“ са се водили чуждестранни групи туристи, на които им

5 Стаматов, С., (2009), Гроздолечението(Ампелотерапия) и винотерапията в съвременния здравен туризъм, Винен туризъм – традиция и съвременност, И. Славена, Варна, 22-40;

6 Цаков, Д., 2011. Виното – уникално природно лекарство, И. „Еньовче“, С., с.3-25;

7 Politras, L., D. Getz, 2006. Sustainable Wine Tourism: The Host Community Perspective, Journal of Sustainable Tourism, Volume 14, Issue 5, p.426, pp.425-448

8 Johnson, R. J., T. J. Tyrrell, 2008. Sustainability and Tourism Dynamics, Tourism, Management, CAB International, p 540, 472p.

9 Иванов, Б., Т. Радев, П. Борисов, Д. Димитрова, П. Кировски, 2012. Развитие и оценка на устойчивостта в лозаро-винарския сектор, „Авангард Прима“, С., 139 с.

10 Цаков, цит. изт.

се е предлагало дегустация на вина и друг алкохолен асортимент, производство на предприятието. Към обособената дегустационна зала е бил организиран и първият музей на виното. По това време постепенно са започнали да водят туристи и в други винарски изби (ИЛВ - Плевен), особено в тези по Черноморието.

През 90-те години на миналия век, след приватизацията на държавните винзаводи, и с построяването на нови изби, около 20 от тях отварят врати за посещения. По това време в област Хасково „Катержина естейт” и „Тера Тангра” са сред пионерите в организирани посещения.

Въпреки нарастването на броя на избите и заедно с това и на предлагането, виненият туризъм в България не се развива с нужните темпове и значително изостава в сравнение с други страни. Причините могат да бъдат сведени до следните:

- За повечето изби е допълнителен бизнес и вложенията в собствена инфраструктура за посрещане на туристи е сведена до построяване или обособяване на помещение в дегустационна зала;

- Някои изби са трудно достъпни. Пътищата до тях са второстепенни и третостепенни, почти неподдържани от Общините в които се намират или от държавната АПИ;

- Повечето изби не участват в съвместни туристически пакети и маршрути, поделайки си по този начин разходите за реклама и маркетинг, а от друга страна да направят региона по-известен;

- Отделни изби разчитат на турагенти и туроператори за реализация на туристическите си продукти, но повечето разчитат единствено на собствена реклама чрез интернет;

- Няма създадени общи туристически продукти под формата на „Пътища на виното” (на англ. Wine roads) или организирани посещения на изби и забележителности в някоя лозаро-винарска област под формата на „Винени маршрути” (на англ. Wine routes);

- До този момент няма изградени политики и стратегии в подкрепа на винения туризъм от страна на общини и държавни институции.

Състояние на лозаро-винарския сектор и производство на качествени вина в област Хасково

България е вписала в регистрите на Европейския съюз две наименования за производство на качествени вина със *Защитено географско указание (ЗГУ)* – „*Дунавска равнина*” и „*Тракийска низина*”. За производство на вина със *Защитено наименование за произход (ЗНП)* са очертани 51 микрорайона (ДВ бр. 67/16.08.2005). Област Хасково се намира в Южен централен лозаро-винарски район, като в Хасковско са очертани пет микрорайона за производство на качествени вина със знак ЗНП: *Стамболово, Сакар, Любимец, Хасково и Ивайловград*.

По данни на Изпълнителната агенция по лозата и виното за 2016 г., на територията на областта са регистрирани 19 винопроизводствени предприятия. По-голямата част от избите от региона произвеждат качествени вина с по-широко използваната географска индикация – ЗГУ „Тракийска низина”.

По-известните изби в област Хасково са ВЗ „Хасково”, Стамболово, Катержина естейт, Вила Любимец, Кастра Рубра, Ямантиеви, Шато „Коларово”, Тера Тангра, но през последните 15 години се появили изби като Малката звезда, Братанови, Мезек, Димитровче, Винарска къща „Лозеви” и др.

По данни на Изпълнителната агенция по лозата и виното (ИАЛВ) за 2016 г., в област Хасково от основните бели сортове лози преобладават площите с Мискет червен (5%), Шардоне (3%), Димят (4%) и Мускат Отонел (1%). Преобладаващите площи с червени сортове включват: Мерло (49%), Каберне Совиньон (14%), Сира (5%), Памид (4%), Мавруд (2%) и други сортове (13%). Тези данни показват, че сорт Мерло заема половината от площите с винени сортове, дължащо се на изключително благоприятните почвено-климатични условия за неговото отглеждане. Тук е мястото да се подчертае, че мениджърите на някои изби се опитват да възвърнат потенциала на местните сортове, такива като: Мискет червен, Димят, Тамянка, Памид, Мавруд и Гъмза, освен като източник на ценни генетични ресурси, но и за запазване на старите

техники и традиции във винопроизводството. От друга страна, мениджърите на избите се опитват да излязат на пазара с нови вина, с различен, автентичен вкус.

От проведени общо 3 проучвателни експедиции по проект DIONYSOS в периода май–октомври 2018 г. и реализирано анкетно проучване с шест от избите в Хасковска област, се откроява тенденцията, особено при фамилените изби, като „Димитровче“ и „Братанови“, да залагат все повече на качествени вина, произведени от местни сортове лози. Сред основните причини към тази тяхна пазарна ориентация е предлагането на вина, отличаващи се по аромат и вкус, и различни от общоизвестните сортове, такива като Мускат Отонел, Шардоне, Совиньон блан, Каберне Совиньон, Мерло и др. Доказателство за това, че тези изби успяват на пазара с вина от местни сортове лози е виното на Винарна „Братанови“ - „Тамянка Сингъл Винард 2013“, отличено от международното жури на *Балканския Винен Конкурс - 2014* със златен медал.

Винен туризъм в област Хасково

От началото на 90-те години в област Хасково изби като „Терра Тангра“ и „Катержина естейт“ още с построяването си са сред първата вълна насочили се към винения туризъм и отворили вратите си за посетители. Постепенно ги последват и избите „Кафра Рубра“, Шато „Коларово“, „Ямангиеви“, „Малката звезда“, „Мезек“, „Братанови“, „Басареа“ и „Димитровче“.

В проведеното анкетно проучване участват избите: „Катержина естейт“, ВК „Димитровче“ и Винарска къща „Лозев“ (Община Свиленград), „Ямангиеви“ (Община Ивайловград), „Кафра Рубра“ и Шато „Коларово“ (Община Харманли). По време на проведените две експедиции бяха проведени интервюта със собствениците и мениджърите на следните изби: ВК „Димитровче“, „Вила Любимец“ (Община Любимец), ВК „Братанови“ и ВИ „Малката звезда“ (Община Харманли). Обобщените резултати за тези изби показват следните по-важни форми на предлагане на основни дейности и услуги:

- Произвеждат качествени вина от интродуцирани, местни сортове и лози българска селекция;

- Предлагат богат асортимент от бели, розе и червени вина;

- Предлагат разнообразни възможности за посетители, такива като: обиколки на лозята, изнесени дегустации сред лозята, посещения на природни и културно-исторически забележителности, запознаване с целия винопроизводствен процес, дегустация на вина, местни храни и други;

- За дегустация се предлагат само качествени вина със знак ЗНП и ЗГУ, като броят им варира в зависимост от предварителна уговорка. Вината, които се поднасят се представят от специалист енолог.

- Две от избите имат собствен ресторант, в които се приготвят местни специалитети от българската и европейска кухня. Останалите ползват услугите на кетъринг-фирми.

Това са и сред основните услуги, които традиционно се предлагат от българските винарски изби, регистрирани и при предходно проучване, проведено на територията на страната (Димитров, 201411; Димитров, 201412).

Голямо предимство за посетителите е, че гореспоменатите изби са леснодостъпни и се намират в близост до реновирани пътища и автомагистрала „Марица“.

Според собственика на изба „Димитровче“ (отворила през 2016 г.), г-н Костадин Стефанов, в с. Димитровче, освен него, и други винопроизводители имат интерес към инвестиране в малки фамилените изби. Очаква се в близките 1-2 години в селото да отворят врати още три–четири изби. Добре развитото лозарство, традициите, местните природни забележителности и редица исторически забележителности от времето на траките, както и близостта до границите с две държави – Република Гърция и Република Турция, могат превърнат Димитровче в атрактивна дестинация за винен туризъм.

11 Димитров, В., 2014. Повишаване конкурентното предимство на продукта на винения туризъм чрез диверсификация, Дисертационен труд за присъждане на ОНС „Доктор“, УНСС, С., 232 стр.;

12 Димитров, В., 2014. Социално-демографска характеристика на винените туристи в България (анализ от анкетно проучване), сп. Лозарство и винарство, бр.3., С., с. 35-42

Трудностите, които избите срещат, са основно в липсата на реклама, на съвместно сътрудничество и на подкрепа в дейността им в предлагането и развиването на винен туризъм. Друго затруднение е създаването на партньорства, чрез които да се изградят трайни бизнес-връзки, не само между избите, но и между избите и фирмите от туристическия бранш, хранително-вкусовата промишленост, транспортни фирми и др.

Състояние на средствата за подслон и места за настаняване в област Хасково

Предходни анализи изтъкват големия потенциал на област Хасково за развитие на туризъм¹³. Един от приоритетите в действащата до 2013 г. Областна стратегия за развитие на област Хасково е „Превръщане на туризма в печеливша и перспективен отрасъл“. Но за да се бъде привлекателна и устойчива една дестинация, е важно в нея да има достатъчно добре поддържана туристическа база за настаняване, отговаряща на националните и световни стандарти. В таблица 1 са представени средствата за подслон и места за настаняване в област Хасково.

Според данните на НСИ за реализираните приходи от нощувки в област Хасково, има спад с близо 1 млн. лева през 2017 г. спрямо 2012 г. Интересно е да се отбележи, че това намаление е резултат най-вече от понижението на приходите от нощувки, реализирани от български туристи, докато в стойността на реализираните приходи от чуждестранни туристи има леко повишение. В същото време, статистическите данни показват, че броят на пренощуващите лица в местата за настаняване, в т.ч. и чужденци, се е увеличил от 56 680 до 65 772 през 2017 г. спрямо 2012 г.

Табл.1 Дейност на средствата за подслон и местата за настаняване в област Хасково за периода 2012 – 2017 г.

Година	Места за настаняване - брой	Легла - брой	Реализирани нощувки - брой		Пренощували лица - брой		Приходи от нощувки - левове	
			Общо	в т.ч. и от чужденци	Общо	в т.ч. и от чужденци	Общо	в т.ч. и от чужденци
2012	44	1582	97119	28589	56680	16032	5728757	1628358
2013	40	1527	102036	30297	57443	16495	3529984	1056965
2014	39	1589	107381	23645	57856	15606	3729862	936378
2015	37	1458	92595	23477	56998	16258	3580532	961042
2016	40	1588	112202	28110	64213	18035	4148724	1243899
2017	34	1446	123232	34279	65772	20057	4740747	1707014

Източник: НСИ и собствени изчисления

През анализирания период броят на реализираните нощувки също нараства – от 97 119 на 123 232 (+). С изключение на 2015 г., когато те са били само 92 595 бр., може да се направи извод, че е налице устойчива тенденция на нарастване. Разглежданият период обхваща годините след последната световна финансова криза, както и 2014 г. и 2015 г., през които като цяло има спад в туризма в България. През 2016 г. и 2017 г. обаче се установява нарастване в стойностите на всички показатели, което е доказателство, че туризмът в област Хасково се развива по възходяща линия. Въз основа на изнесените данни за последните три години може да се обобщи, че интересът на чуждестранните посетители към предлаганите туристически услуги в област Хасково се увеличава.

Местата за настаняване според тяхната категоризация (табл.2), бележат спад с 10 бр. през 2017 г. спрямо 2012г. Преобладават хотели, мотели и къщи за гости (с над 10 легла) с категоризация с една и две звезди, следвани от тези с 3 звезди.

¹³ Областна стратегия за развитие на област Хасково за периода 2014 – 2020 г. – pdf file

Табл. 2 Места за настаняване според тяхната категоризация в област Хасково за периода 2012 – 2017 г.

Година	Места за настаняване - брой	Категория 1 и 2 звезди – брой	Категория 3 звезди – брой	Категория 4 и 5 звезди – брой
2012	44	32	11	1
2013	40	30	9	1
2014	39	27	11	1
2015	37	25	11	1
2016	40	27	12	1
2017	34	23	10	1

Източник: НСИ

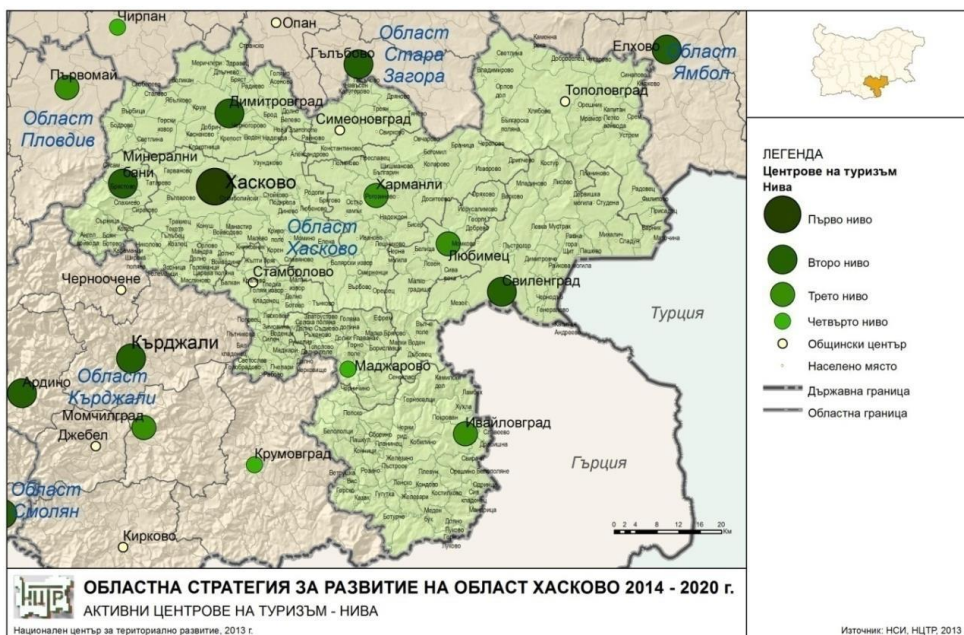
Само един хотел в цяла Хасковска област е с по-висока категория - 4 звезди. Въпреки спада в местата за настаняване с категоризация от 1 и 2 звезди, при тези, които притежават три звезди, броят им се запазва.

Като цяло може да се каже, че област Хасково разполага с адекватна база за настаняване – както в количествено, така и в качествено отношение. По-голямата част от тези места се намират в гр. Хасково, с. Хасковски минерални бани, гр. Свиленград и по-малко в останалите общини.

Потенциал за развитие на туризма в област Хасково

В *Областната стратегия за развитие на област Хасково 2014-2020* като по-важни ресурси и предимства на региона за развитие на туризъм са посочени:

- ✓ Благоприятни физико-географски дадености - мек климат, красива и екологично чиста природа, богата флора и фауна с изключително биоразнообразие, наличие на множество природни забележителности;
- ✓ Интересно културно-историческо наследство, включващо архитектурно-исторически паметници от античността и средновековието, археологически ценности, паметници от епохата на Възраждането (манастири, стари къщи и църкви), исторически места и др.;
- ✓ Добре развита мрежа от места за настаняване в големите градове и сравнително добра инфраструктура;
- ✓ Наличие на богат културен календар в отделните общини;
- ✓ Засилваща се инициатива в сектора на туризма: възраждане на традиционни занаяти, откриване на нови музейни сбирки, подобряване достъпа до туристически обекти, разработване на редица проекти в сферата на туризма и откриване на туристически информационни центрове, разширяване на рекламата на региона като туристическа дестинация.

Източник: Областна стратегия за развитие на област Хасково 2014-2020

Карта 1: Активни центрове на туризъм – нива

Същата стратегия отбелязва, че е недоразвит и неизползван туристическият потенциал, при положение, че съществува богата палитра от форми на туризъм:

Балнеоложки туризъм: Макар и със сравнително скромни измерения, областта разполага с потенциала на лечебни минерални води и развитие на балнеоложки туризъм в Хасковски минерални бани (национален курорт от 1952 г.) и гр. Меричлери. Моментното състояние на балнеоложкия туризъм е критично, което се дължи на остаряла материална база и липса на активна политика за намиране на инвеститори.

Културно-познавателен туризъм: Местоположението на областта на кръстопът обуславя богатото културно напластяване и наличието на множество ценни обекти и артефакти. Историческите и археологическите обекти са предпоставка за развитие на културно-познавателен и маршрутен туризъм (т.нар. „културни маршрути“).

Ловен туризъм – дейността се осъществява от четирите горски стопанства в областта, а държавното ловно стопанство в Тополовград има три ловни полета, където се практикува и международен ловен туризъм. Специфична форма е фото-лова, който е характерен за Природозащитен Център “Източни Родопи” в Маджарово. Там са създадени и условия за орнитоложки и любителски наблюдения на белоглав и египетски лешояд, картал и бял щъркел.

Селският туризъм не е развит в областта, макар, че за него има добри предпоставки. Неизползван потенциал има и в развитите центрове на винопроизводство - за **винен туризъм** (част от новите частни изби в района са включени във винената карта на България). Основните обекти на този туризъм са: Винарска къща „Сакар” АД - Любимец, „Катаржина естейт” - Свиленград, „Тера Тангра” ООД - Харманли, „Винарска изба Стамболово”, Изба „Ямантиеви” - Ивайловград и др.

В тази стратегия не са посочени като перспективни, но в същото време с голям потенциал за областта и успешно могат да бъдат развити, са еко-, хазартният и виненият туризъм.

Туристическа инфраструктура и маршрути в област Хасково

Природни дадености

Източни Родопи са една уникална територия, отличаваща се с богат растителен свят. Силното средиземноморско влияние, геоложкото минало на планината и особеностите на местния бит и култура са спомогнали за формирането и съхраняването на разнообразни хабитати, а това е довело до изключително високо биологично разнообразие. В района има 46 защитени територии на площ от 6 449,5 ха, от които 1 резерват, 16 защитени местности и 29 природни забележителности. Такива са местностите Борака, Долната Ова – по поречието на р. „Марица”,

Олудере, Лозенски кът, Патронка, Момина скала, природната забележителност - Кованкая и др. В района няма все още природни паркове. Тече процедура по обявяване на природен парк "Източни Родопи", който ще обхваща общини от областите Хасково и Кърджали. Наред с Родопите, на територията на област Хасково попада и част от Сакар планина, където се срещат около 600 растения, 44 от които са включени в Червената книга на България¹⁴. Това природно многообразие е основа за привличане на еко-туристи. Еко-туризмът в Хасковска област може да се съчетае успешно с винения туризъм. Повечето лозя се намират в близост до защитени зони, гори, реки и природни забележителности. Някои от избите предлагат обиколки с джипове - тип сафари или пешеходни обиколки.

Културно-историческо наследство

Регионът е един от най-богатите на исторически и архитектурни обекти. По данни на НИИИИИ декларираните и обявени недвижимите културни ценности наброяват 597, от които над 50 са с национално значение. Областта е изключително богата на недвижими културни ценности от праисторията и особено от раннотракийската епоха (11-6 в. пр. Хр.). По долината на р. Марица са открити следи от епохите Неолит, Халколит, Бронзовата епоха, а в Сакар - от Желязната епоха.

Има открити много мегалитни съоръжения, гробници, култови светилища и долмени в региона на Сакар планина и Източните Родопи. Над 100 тракийски могили са разкопани в района край с. Мезек, Александрово, край Симеоновград, в землището на гр. Маджарово, Татарево, Вълче поле, Войводово, Горски Извор. По римско време отгук е минавал пътят, свързващ Европа и Мала Азия. В 7-ми век областта е била населена от славяни, а в началото на 9-ти век е присъединена към територията на Българската държава. Средновековната култура е отразена и в скалните църкви, кули и храмове. В 18-19-ти век в околностите на с. Узунджово се е провеждал най-големият на Балканите панаир.

Исторически паметници

От прототракийската и тракийската епоха най-значими са: *Тракийска гробница* с. Мезек, *Тракийската зидана гробница* край с. Долно Луково, *кромлеха* край с. Долни Главанак, "*Менхир - Чичул камък*" с. Овчарово, скални гробници и скални ниши в Източни Родопи. Ценен паметник е новооткритата *Тракийска гробница край с. Александрово*, украсена със стенописи, отразяващи системата на царската идеология на траките - културен паметник от световна величина. С помощта на японското правителство през 2009 г. е изграден музей на тракийското изкуство, в който е изложено копие на тази гробница. В музея е представен животът на траките според оскъдните исторически сведения до момента, както и някои от проучените обекти от Долината на тракийските царе, край Казанлък до Хасковска област.

От римската епоха са запазени: *Светилището на Нимфите и Афродита* край с. Каснаково, *вила "Армира"* край Ивайловград, античната и средновековна крепост в с. Минерални бани и др.

От средновековната българска държава са крепостите: при Симеоновград "*Констанция*", с. Любеново, с. Минерални бани, Ивайловград ("*Лютица*"), *византийска крепост* - с. Мезек, *местността "Хисаря"* - Хасково, останки от *средновековните крепости* в селата Маточина, Щит и Сладун, свързани с битката на цар Калоян срещу кръстоносците. *Старият мост на р. Марица* в Свиленград от 1529 г., "*Гърбавият мост*" в Харманли от 1585 г. и др.

Скални църкви: при с. Маточина и с. Михалич, общ. Свиленград.

Джамии: Най-старата джамия в Хасково от 1395 г., текето-мавзолей на Осман Баба в с. Текето, Община Хасково

Манастири: *манастир "Св. Троица"* до с. Устрем, Община Тополовград, известен и като „Хайдушки манастир“.

Много интересен културен обект е най-голямата в света статуя на *Дева Мария с малкия Исус*, която се издигната на хълма "Ямача" в Хасково. Тя е висока 14 метра и е поставена върху 17-метров постамент, заради което притежава сертификата от прочутата Книга на световните рекорди на Гинес.

14Културно-исторически забележителности в Хасковска област, IPA Cross-Border Programme CCI Number 2007CB16IPO008- PDF

Празници и фестивали

Най-новата инициатива в района е Екстремн винен тур „Южен Сакар 4x4“¹⁵, организирана от четири изби в Община Харманли и провеждано като съпътстващо събитие към Фестивала „На хармана“ (8-9 септември). В тази инициатива участват четири от местните изби: Шато „Коларово“, ВК „Братанови“, ВИ „Малката звезда“ и „Басареа“. Избите предлагат организиран едnodневен тур, включващ превоз до всяка изба, обиколка на лозята и дегустация.

Едно от най-значимите събития в региона, посветено на винарството, е празникът на лозаря и винаря „Св. Трифон Зарезан“ (14 февруари), в който традиционно се включват всички изби съвместно с местната власт. ВИ „Ямантиеви“, освен като основен спонсор и инициатор при отбелязване на празника „Св. Трифон Зарезан“, съвместно с Община Ивайловград, организират Винен празник на Еньовден (24 юни).

В Ивайловград се организира ежегодно през м. май Фестивал на изкуствата „*Бадемови приказки*“¹⁶.

В гр. Свиленград през м. септември се организира *Традиционен есенен панаир*, на който участват фирми от цяла България. По време на провеждането на панаира има и съпътстваща културна програма.

В село Рабово, община Стамболово, се провежда *Фестивал на хляба* в края на м. юли¹⁷.

Национален фолклорен фестивал „Кехлибарен грозд“¹⁸ в с. Лозен, община Любимец, стимулира представянето на местни традиции, обичаи, съхранение и предаване на нематериалното културно наследство.

Лозаро-винарският потенциал, който има областта, заедно с богатото природно и културно-историческо наследство, туристическите ресурси и обекти, могат да послужат като основа за създаването на редица синергии в близко бъдеще, главно в създаването на уникални туристически продукти и услуги. Налице е разбирането от страна на бизнеса и общините, че пътят към пазарния успех на вината, винения туризъм, и изобщо на туризма в областта, е обединяване на действащите фирмени продукти в по-големи стопански инициативи. Примери за това са екстремн винен тур „*Южен Сакар 4x4*“ в Община Харманли и *Фестивал на виното „Еньовден“* в гр. Ивайловград.

Всички тези природни, културно-исторически и туристически обекти са и сред най-известните обекти в България, което показва, че област Хасково има значителен потенциал да предлага няколко вида туризъм: културно-исторически; еко-; селски; градски; хазартен; рекреационен; балнео и СПА; ловен; и един от най-перспективните - винен туризъм.

Област Хасково е трансграничен регион, граничещ с две държави, и това е едно от големите предимства за областта, както и възможност да се развиват съществуващите и да се създават нови общи трансгранични продукти и услуги, и наред с това да се привличат повече туристи, предлагайки им да се докоснат до местните култури.

Заклучение

Област Хасково е един от доказалите се райони за производство на качествени вина. Вината произведени от местните винопроизводители се радват все повече на успехи на националния и международните пазари. Признание за това са завоюваните медали на престижни винарски конкурси.

Виненият туризъм тук се предлага от над половината от избите. Тези изби, за да бъдат конкурентноспособни и устойчиви, ще трябва в близко бъдеще да предлагат по-богата гама от индивидуални (фирмени) туристически продукти и услуги. Важна роля в това е изграждането на съвместни партньорства, чрез създаване на общи туристически продукти, програми, пакети и маршрути.

15 <http://winetours.bg/extreme-wine-tour-4%D1%854/>

16 <https://ivaylovgrad.bg/>

17 <http://stambolovo.bg/?show=news&id=232>

18 <https://lozenfest.com/>

Макар, че лозаро-винарският потенциал на региона е над средното равнище в страната, то все още има неоползотворени възможности, особено в предлагане и развитие на винен туризъм, което изисква търсенето на адекватни мерки, и най-вече подкрепа от страна на регионални и държавни институции.

Освен инициативата екстремн винен тур „ Южен Сакар 4x4”, липсват други организирани тематични маршрути. Големите дефицити са в създаването на комплексни и тематични туристическите продукти, както и тяхната пазарна реализация и реклама.

Област Хасково несъмнено разполага с необходимата туристическа база (хотели и заведения за хранене), красива природа, уникални и атрактивни археологически обекти, които могат да бъдат целенасочено използвани за създаването на комплексен туристически продукт и налагането на региона като туристическа дестинация.

В *Областната стратегия* виненият туризъм е посочен като част от селския. При положение обаче, че посетителите идват в района по-скоро заради винарните, препоръчително е той да бъде изведен като самостоятелен вид туризъм и да бъдат подкрепени неговите предимства и ползи, което да намери място в актуализирана областна стратегия. Еко-туризмът също е сред видовете туризъм с потенциал за бъдещо развитие и може успешно да се диверсифицира с винения туризъм.

Положително развитие за туризма в областта е и това, че има добра достъпност – намира се на важен международен кръстопът, с хълмист релеф, сравнително добра и обновяваща се инфраструктура, гранична област с двете съседни държави – Гърция и Турция, от които са и по-голямата част от туристите в региона.

Мекият преходно-средиземноморски климат, характеризиращ се с горещи лета и меки зими, предполага възможност за посещения през четирите сезона и област Хасково да се превърне в *дестинация за четири сезона*.

В заключение, Хасковска област, като трансграничен регион, граничещ с две държави, има редица възможности за създаване на трансгранични продукти, услуги и маршрути, които ще могат да привличат много повече туристи в бъдеще. Туристите ще имат възможност да посетят повече от една държава в рамките на няколко дни. Това ще ги обогати, като олен красива природа, забележителности и богата история, ще имат възможността да опитат местните храни и вина от тази част на Европа.

References:

1. Dimitrov, V., 2014. Povishavane na konkurentnoto predimstvo na produkta na vineniya turizum chrez diversifikatsiya, Disertatsionen trud za prisuzhdane na ONS „Doktor”, UNSS, S., 232 str.;
2. Dimitrov, V., 2014. Sotsialno-demografska harakteristika na vinenite turisti v Bulgariya (analiz ot anketno prouchvane), sp. Lozarstvo I vinarstvo, br.3., S., s. 35-42;
3. Ivanov, B., T. Radev, P. Borisov, D. Dimitrova, P. Kirovski, 2012. Razvitie I otsenka na ustoychivostta v lozaro-vinarskiya sektor „Avangard Prima”, S., 139 s.;
4. Kulturno-istoricheski zabelezhitelnosti v Haskovska oblast, IPA Cross-Border Programme CCI Number 2007CB16IPO008- PDF;
5. Oblastna strategiya za razvitie na Oblast Haskovo za perioda 2014 – 2020 г. – pdf;
6. Stamatov, S., (2009), Grozhdolechenieto(Ampeloterapiya) I vinoterapiya v syvremenniya zdraven turizum, Vinen turizum – traditsiya I syvremennost, I. Slavena, Varna, 22-40;
7. Cakov, D., 2011. Vinoto – unikalno prirodno lekarstvo prirodno lekarstvo, I. „Enyovche”, S., s.3-25;
8. Carlsen, J., S. Charters, 2006. Introduction, Global wine tourism: Reserch, Mangment and Marketing, publ. by CABI Publishing, p.2, pp.304;
9. Dodd, T., 2000. Influences on cellar door salesand determinants of wine tourism success:results from Texas wineries: in Hall, C.M.,Sharples, L., Cambourne, B. and Macionis,N. (eds), 2000. Wine Tourism Around the World:Development, Management and Markets.Elsevier Science, Oxford, UK, pp. 136–149.;
10. Johnson, R. J. , T. J. Tyrrelll, 2008, Sustainability and Tourism Dinamics, Tourism, Management, CABInternational, p 540, 472p.;

11. Hall, C. Michael, G. Johnson, R. Mitchell, 2000. Wine tourism and regional development, Wine tourism around the world, ELSEVIER, p.196-225, pp 366;
12. Politras, L., D. Getz, 2006. Sustainable Wine Tourism: The Host Community Perspective, Journal of Sustainable Tourism, Volume 14, Issue 5, p.426, pp.425-448;
13. Terziyska, I., G. Georgiev, 2014. Wine tourism in Bulgaria: Challenges and opportunities, Conference: International Tourist Forum “SPA and Wine”, 16-20 Oct 2014, Sandanski (Bulgaria) and Corfu (Greece);
<http://winetours.bg/extreme-wine-tour-4%D1%854/>
<https://ivaylovgrad.bg>
<http://stambolovo.bg/?show=news&id=232>
<https://lozenfest.com>

Афилиации

Настоящата статия е разработена в рамките на проект DIONYSOS, финансиран от Cooperation Programme Greece-Bulgaria, Interreg